

KAYSERİ'Yİ OKUMAK: Göstergebilimsel Yaklaşımla Bir Şehrin Analizi¹

Aslıhan DOĞAN TOPÇU
Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi
Radyo TV Sinema Bölümü Araştırma Görevlisi

Özet

Bu çalışmada, ağırlıklı olarak Kayseri'nin bütünsel anlamını oluşturan en küçük birimler olan geleneksel evler ve evlerden yola çıkılarak şehirdeki diğer referans noktaları (Erciyes Dağı, Kayseri Kalesi gibi), göstergebilimsel yaklaşımın sunduğu olanaklarla analiz edilecektir. Böylece tarihsel bir bakış yerine, Kayseri, farklı bir açıdan ve düzenlamaların yanı sıra yananlamsal düzeyde de yorumlanmaya çalışılacaktır. Kayseri'nin anlambilimsel incelemesini yapabilmek için şehri okumaya başlarken, gösterenlerine bakmak gerekir. Tüm şehirlerde olduğu gibi gerçekte hangi kültürel ya da ruhsal bütün içinde olunursa olunsun, gösterilenlerin ve gösterenlerin farklı anlamlar taşıyabileceğini ve kenti göstergebilimsel bakışla okurken sonsuz eğretilmeler zinciriyle karşı karşıya kalındığını hatırlamak yerinde olacaktır. Geçmişte püskürttüğü lavlarıyla, bugün ise bu gücünün verdiği azametle, şehrin hakimi gibi duran Erciyes, onunla bir karşıtlık ilişkisi yaratan Kale, yıkılmamak için direnen kiliseler, Koca Sinan'ın eserleri, geçmişin izlerini taşıyan geleneksel evler ve bugünün yapıları ile Kayseri, okuyucuyu sonsuz anlamlara ulaştırır. Kayseri'yi geçmişin ve bugünün gösterenlerini sergileyen bir şiir gibi okumak, şehrin yüzyıllardır biriktirdiği anlamları farklı bir bakışla açıklamaktır. Bu çalışmada Kayseri şehrini göstergebilimsel olarak anlamlandırırken, Roland Barthes ve Umberto Eco, kuramsal temel olarak alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilimsel Yaklaşımla Kayseri, Göstergebilim ve Şehir, Kayseri'yi Okumak, Kayseri'ye Anlambilimsel Bakış, Şehir ve Anlambilim.

Abstract

Focusing on the smallest unit of a city, houses, this study aims at analysing Kayseri and its specific reference points such as Erciyes Mountain and the castle with semiological terms. I believe, this world provide a different perspective on Kayseri's historical background. To analyse Kayseri on a semiological level, first of all we should distinguish the signifiers of the city. While doing this, on should be aware of the fact that, both signifiers and signifieds have different meaning, and we are faced with and endless chain of metaphors.

¹ Bu çalışma, 1996-1997 öğretim döneminde Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinema ve Televizyon Yüksek Lisans Programı Çerçevesinde Prof. Dr. Seçil Büker tarafından yönetilen "Görüntü ve Anlam" Dersi dönem çalışmasının gözden geçirilmesiyle hazırlanmıştır

Apart from basic concepts of semiological approach, two key thinkers theories are appropriated in this study: the relationship between function and sign (Umberto Eco); and “two levels of signification” (Roland Barthes). Within this context, Kayseri as a cultural sign and its units (the castle, Erciyes mountain and traditional houses) are analysed with semiological approach.

Keywords: Kayseri and Semiotic Approach; Semiology and City; Reading Kayseri; Kayseri and Semantic Approach; Semantics and City.

“ Taşın türküsünden doğar mekanın sessizliği”²

1. Giriş

Bu çalışma, genelde Kayseri şehri, özelde ise yazarın zihnindeki Kayseri imgesini oluşturan, geleneksel Kayseri evleri, Erciyes Dağı ve Kayseri Kalesi üzerinedir. Çalışmada Kayseri’ye mimari veya sanat tarihi disiplinlerinin bakış açısıyla değil, göstergebilimsel yaklaşımın sağladığı olanaklarla, iletişim bilimleri disiplininden bakılmaktadır.

Bir şehir, görünür, somut, maddi özelliklerinin yanında, her şeyden önce ve öte değişik kültürlerden süzülerek gelmiş olan soyut anlamlar da taşır. Kültür kavramının sözlüklerdeki tanımı genelleştirilecek olursa, kültürün, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan maddi ve manevi değerler ile bunların sonraki kuşaklara iletilmesi süreci olduğu söylenebilir. Bu süreçte kültürün aktarımı, soyutlama ve simge kullanma ile büyük oranda da dil ile dizge oluşturarak gerçekleşir. İnsan var olduğu hemen her durum içinden seçimler yapar, bir dizge oluşturur. Davranışsal dizge, dilsel dizge ve diğer “dizgeler uzlaşımaldır yani mutlak değildir, değişebilir”³. Toplumsal anlamların paylaşımı ve aktarımı toplumsal uzlaşmayı zorunlu kılmaktadır. İnsanın ürettiği, kullandığı ya da seçtiği her şey karşısındakilere bir anlam iletir. Bu nedenle insanla ilgili, insana ait olan hemen her şey bir iletişim süreci içerisinde anlamlandırılıp, değerlendirilebilir ve incelenebilir.

Bu çalışmada, göstergebilimsel yaklaşımın temel kavramları kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra işlev ve gösterge ilişkisi açısından Umberto Eco, anlamlandırma süreci açısından ise Roland Barthes temel alınmaktadır. Çalışmanın odaklandığı geleneksel Kayseri evleri, Erciyes Dağı ve Kayseri Kalesi, Eco’nun yanı sıra Barthes’in kuramsal bakışının merkezi olan ve “anlamlandırmanın iki düzeyi” olarak ifade edilen ikili yapı temel alınarak çözümlenecektir. Çalışmada bu bakış açısı ve göstergebilimsel yaklaşımla bir kültürel gösterge olarak Kayseri ve onu oluşturan birimler (geleneksel Kayseri evleri, Erciyes Dağı ve Kayseri Kalesi) incelenmektedir.

² ENGLAND, Richard (1992). **Geleneksel Kayseri Evleri** içinde. İstanbul: Türkiye Halk Bankası Kültür Yayınları.

³ Fatma ERKMAN, (1987). **Göstergebilime Giriş**. İstanbul: Alan Yayıncılık, ss. 33.

2. Kavramsal Çerçeve

Göstergebilim, tüm kültür görüngülerinin birer gösterge dizgesi olduğu varsayımından hareket eder ve dizgelerin içerdikleri anlamı ortaya çıkarmaya çalışır. Gösteri sanatlarında inceleme nesnelere birincil işlevleri kullanım değil, seyir işlevidir. Bildirişim yanı daha baskındır. Taş çağındaki “ilk mağara imgesi”⁴ anımsanacak olursa mağara ile ilgili soyut örneğin önce bireysel düzeyde şifrelenmiş ve sonra da şifrelenen mağaraya ilişkin imgelerin çizilerek başka insanlara iletilebilmesinin mümkün olduğu bilinmektedir. “Mimari şifre böylece *görsel bir şifre* üretmiş olur ve “mağara ilkesi” bildirişimsel ilişkilerin konusu, nesnesi durumuna gelir ... ve böylece Eco’nun⁵ Barthes’ten alıntıyla söz ettiği şey gerçekleşmiş olur: Toplum olduğu anda her kullanım kendi kendisinin göstergesi olur”. Bu çalışmanın sınırları içerisinde özellikle geleneksel Kayseri evleri , Erciyes Dağı ve Kayseri Kalesi mimari bir şifre olarak değil, görsel bir gösterge olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan göstergebilimsel yaklaşıma göre gösterge, kültürel bir bağlamda şifrelenmiş olan gösterilene gönderme yapan ve aynı zamanda da gösterilene pratik olarak var olmasını mümkün kıldığı işleve karşılık gelmektedir. Buna göre gösteren ve gösterilen birbirinden ayrıdır ve gösterenler gösterilenlerden bağımsız olarak algılanıp betimlenebilirler. Gösterilenler de gösterenleri anlamlandırmak için kullanılan belli anlamlandırma kalıplarına (şifreleme) göre değişebilirler. “Mevcut bildirişim ilişkilerinin yapısal örnekleri olarak sunulan şifreler, düzenlamsal ve yananlamsal gösterilenler, mimariyle ilgili bildirişimsel çözümlemenin içinde”⁶ yer aldığı göstergebilimsel düzlemin sınırlarını oluşturur. Bu sınırlar içerisindeki mimari nesnelere, yalnızca gösteren düzlemindeki nesnelere yani somut gösterilenlerdir.

Bildirdiği anlam açısından bakıldığında bir mimari gösterge, kullanım nesnesi olarak; kesin ve uzlaşımalsal bir düz anlama sahip gösterilene olan bir gösterendir. Bir evin birincil gösterilene, düzenlamsal boyutta bir yaşam alanı olmasıdır. Ancak mimari göstergenin işlevsel kılınabilmesi düzenlam düzleminde bile olsa geçmiş şifreleme süreçlerine ve uzlaşımalarla dayanıyor olması gerekmektedir. Yani yaratılan mimari gösterge, önceden bilinen uzlaşımalarla anlamlandırılmazsa algılanamaz kullanılamaz. Ancak göstergeye farklı bir işlev yüklenmişse, düz anlam düzleminde artık o gösterge başka bir işleve gönderme yapar⁷

Düzenlam, anlamlandırmanın birinci düzeyidir ve “bu düzey göstergenin göstereni ve gösterilene arasındaki ilişkiyi ve göstergenin dışsal gerçeklikteki

⁴ Umberto ECO, (1987). “İşlev ve Gösterge Göstergebilim Açısından Mimari” **Göstergebilime Giriş** içinde. Çev. Fatma Erkman. İstanbul: Alan Yayıncılık, ss. 88-89.

⁵ Umberto ECO, (1987). “İşlev ve Gösterge Göstergebilim Açısından Mimari”, ss. 89-90.

⁶ Umberto ECO, (1987). “İşlev ve Gösterge Göstergebilim Açısından Mimari” **Göstergebilime Giriş** içinde. Çev. Fatma Erkman. İstanbul: Alan Yayıncılık, ss. 96-97

⁷ Aynı ss. 99.

göndergesiyle ilişkisini betimler⁸. Düz anlam, anlamlandırma işine dahil olan herkes tarafından aynı çıkarsamaların yapılmasına olanak tanır. Bir ev, hangi mimari üsluba göre inşa edilmiş olursa olsun düzanlamsal düzlemde, onu gören ve anlamlandırma sürecine katılan herkes için öncelikle barınma ihtiyacını karşılayan bir yapıdır.

Yananlam ise Barthes'in⁹, "anlamlandırmanın ikinci düzeyi olarak gösterdiği ve gösterenin kullanıcıların duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana gelen etkileşimi betimlemektedir". Farklılığı yaratan yananlamlardır. Yananlam, toplum tarafından paylaşılabilir ve büyük ölçüde nedensizdir (arbitrary) ve bir kültüre özgüdür. Yananlamalar çoğu kez düzanlam gibi okunabilmektedir. Göstergebilimsel çözümleme bu yanlış okumanın düzeltilmesi olanağını sunmaktadır.

Mimari gösterge de diğer göstergeler gibi sahip olduğu birincil işlevlerini imleyen düzanlamlarının yanı sıra simgesel bir işleve, yananlama da sahip olabilir. Mimari gösterenlerin düzanlamsal ya da yananlamsal işlevlerinin birbirinden daha önde ya da önemli olduğunu söylemek çok da doğru olmayacaktır. Çünkü zaman içerisinde nesnelerin birincil ve ikincil işlevleri yer değiştirebilir. Bu durum, gösterenin düzanlamsal okumasının yananlamsal boyutta ortaya çıkan yorumlardan veya yananlamsal düzeyde yapılan yorumların gösterenin düzanlamının diğerinden üstün olması anlamına gelmez.

"Toplum oluştuğu anda her kullanım, kendi kendisinin göstergesi olur"¹⁰. Bu düşünceden yola çıkılarak gerçekleştirilmeye bu çalışmada, kültürel bir gösteren olarak Kayseri şehrini okuma denemesinin, düzanlamsal düzeyde yapılabilecek olan değerlendirmelerin yanında yananlamsal düzlemde başka bir "görme biçimi" alternatifi sunacağı düşünülmektedir.

3. Göstergebilim Işığında Kayseri'yi Okumak

Barthes¹¹, yalnız şehir uzamının değil genel olarak insan uzamının, her zaman bir anlam taşıdığını söylemektedir. İnsanın yaşadığı yer (yani "oikoumene") bakışlı olma durumları, yansımaları, yer karşıtlıkları ve paradigmatlarıyla gerçek bir söylem oluşturmaktadır.

⁸ FISKE, John (1996). **İletişim Çalışmalarına Giriş**. Çev.Süleyman İrvan. Ankara: Ark. ss.116

⁹ Aktaran FISKE John (1996). **İletişim Çalışmalarına Giriş**. Çev.Süleyman İrvan. Ankara: Ark. ss.116

¹⁰ Umberto ECO, (1987). "İşlev ve Gösterge Göstergebilim Açısından Mimari" **Göstergebilime Giriş** içinde. Çev.Fatma Erkman. İstanbul: Alan Yayıncılık, ss. 89-90.

¹¹ BARTHES, Roland (1993). **Göstergebilimsel Serüven**. Çev: Mehmet-Sema Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ss.183

Şehir bir söylemdir, Kayseri de. Kendi sakinleriyle konuşan, bizim orada yaşayarak, dolaşarak, bakarak kendisiyle konuştuğumuz bir söylem. Kayseri şehrini okumaya başlarken tüm şehirlerde olduğu gibi gerçekte hangi kültürel ya da ruhsal bütün içinde olunursa olunsun, gösterilenlerin her zaman başkaları için gösterenler, gösterenlerin de gösterilenler anlamına geleceğini ve sonsuz eğretilmeler zinciriyle karşı karşıya olunduğu unutmamalıdır¹².

Kayseri şehrinin anlambilimsel incelemesi için söylemin tümce yapısına , Kayseri'nin gösterenlerine bakmak gerekir. Geçmişte püskürttüğü lavlarıyla, bugün ise bu gücünün verdiği azametle, şehrin hakimi gibi duran Erciyes, yıkılmamak için direnen kiliseleri, Koca Sinan'ın eserleri ve günümüz yapıları bu tümcenin gösterenleridir.

Kayseri şehrini okurken Victor Hugo'nun eski sezgisini de yeniden yaşanır sanki. Kayseri bir yazıdır; şehri dolaşan , kullanan, okuyan, biz, hepimiz de kendi zorunlulukları ve yer değiştirmelerine göre sözcenin parçalarını ayırıp bunları gizlice kendine göre gerçekleştirmek isteyen bir okura benzeriz. Ve bir şehirde, Kayseri'de dolaşıldığında , herkes, bir tek dizesini değiştirildiğinde karşılaşılacak olan Queneau'nun *100 000 Milyon Şiir*' inin (100 000 millions de poemes) okuru durumundadır¹³.

Kayseri şehir uzamında kesintili ses birimler ile anlambirimler olan bir yapı taşımaktadır. Tarihi geçmişi yoğun olan başka şehirler kadar olmasa da, kentte modern yaşamın işlevsel gereklilikleri ile kentin tarihinden gelen anlamsal yükü arasında kolay fark edilmeyen bir çatışma vardır.

Kayseri tarihine bakıldığında Eski Tunç devrinde Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olduğu görülmektedir. Daha sonraları kentin dokusunda etkili olan bir dönem gelmiş, 4.yy. 'da tamamen Hıristiyanlaşmış bir şehir olmuştur. Selçukluların, Moğolların ve Osmanlıların yönetimlerine girmiş. Bu dönemden sonra Anadolu'nun önemli kentlerinden biri olan Kayseri, 16. ve 17. Yüzyıllarda halkının beşte ikisini Gregoryen Ermeniler ve Ortodoks Rumların oluşturduğu bir nüfusa sahiptir¹⁴. Birbirinden bu kadar farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan şehirde, bu kültürlerin ve çatışmaların izleri en çok mimari yapılarda bulunabilir.

Kayseri'de çatışık ilişkisi yoğun olarak hissedilir. Geçmişle bugünün, yeni ile eskinin çatışığı. Kentin ortasında dünün bir elçisi gibi duran Kayseri Kale'si, geceleri ışıklandırılmış yüzüyle uzamından kopmuş, bugünün ışıltılı dünyasının bir göstergesidir artık. Yapıda kaleye ait burçlar, kapılar vb. gösterenler vardır. Ancak bugün, kale olarak kullanılmadığı için bu gösterenlerin işlevleri yerine geti-

¹² BARTHES, Roland (1993). **Göstergebilimsel Serüven**. Çev: Mehmet-Sema Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ss.185

¹³ Aynı ss.185.

¹⁴ İMAMOĞLU, Vacit. (1992). **Geleneksel Kayseri Evleri**. İstanbul: Türkiye Halk Bankası Kültür Yayınları ss.12

rilmemekte, gösterilen olarak bir belirsizlik doğmaktadır. Kale artık, ucuz malların satıldığı bir alışveriş mekanıdır. Orada kaleye ait gösterenler bulunduğu halde bir alışveriş mekanına ait gösterenler yoktur. Eco' nun belirttiği gibi bir mimar ya da tasarımcı isterse dahi olsun yarattığı yeni biçim eğer daha önceden mevcut olan şifrelendirme süreçlerine dayanmıyorsa bu biçimi işlevsel kılamaz. İşte Kayseri Kalesi de bugün, geçmişte yaratılan şifrelendirme süreçlerine dayanmayan kullanımı ile varlığını sürdürmektedir.¹⁵

Bir şehrin işlevleri, sıralanabilecek eşit öğelerden kurulu bir doku değil de güçlü öğeler ve yansız öğelerden ya da dilbilimcilerin dediği gibi belirgin öğeler ile belirgin olmayan öğelerden kurulu bir doku olduğunu söyleyen Barthes' ın bu sözlerine Kayseri'de Kale ve Erciyes Dağı karşılık verir gibidir. Erciyes sönmüş volkanik bir dağ olmasının dışında insanların hayatında değişik işlevleri ile var olmaktadır. Kayseri'de önemli bir referans noktasıdır Erciyes. Çok eskiden beri imarda, evlerin yapımında kullanılan “yonu taşı” Erciyes'ten elde edilmektedir. Günümüzde ise, insanlar sahip olduğu toz kar için yine Erciyes'e koşmaktadırlar¹⁶.

Düzanlam düzleminde Erciyes sönmüş volkanik bir dağ iken yananlam düzleminde insanların yüzyıllardır hayran olduğu, kimi zaman korktuğu, sanki Tanrı'nın büyüklük ve ihtişamının bir göstereni gibidir.

Lynch¹⁷, her şehirde insanın gerçek anlamda yaşamaya ve onu biçimlendirmeye başlamasından itibaren , belirgin öğelerle belirgin olmayan öğelerin karşıtlığı, almasıklığı ve yanyana dizilmesinden oluşan anlamlamanın temel bir ritmi olduğunu, bütün bunların yanı sıra bir de anlamlama ile gerçekliğin kendisi arasında, en azından da anlamlama ile nesnel coğrafi gerçeklik(haritaların gerçekliği) arasında son bir çatışma olduğunu söyler Gerçekten de haritaya bakılacak olursa, yani nesnellige güvenilecek olunursa Kayseri'de birbirine bitişik iki mahallenin şehir uzamında birbirinden ayrıldığı görülür. Bir mahalle günümüz şehircilik anlayışına göre inşa edilmişken, diğeri dokuları bozulmaya ve kimliğini kaybetmeye başlamış olsa dahi diğere oranla eski ve gelenekseldir.

Ama bu sözde bitişik mahalleler nesnellige zıt olarak şehir uzamında birbirinden ayrılırlar. Tavukçuoğlu mahallesi hemen yanı başındaki Keçikapu'dan anlamsal içeriğiyle ayrıdır artık. Anlam bölünmesini daha ileri götürmek gerekirse (ki Barthes'e göre gerekir) okuyucu buradaki evlere yönelmelidir.

¹⁵ Bu çalışmanın gerçekleştirildiği dönemde (1996-1997) Kayseri Kalesi, içinde “ucuz” malların satıldığı bir alışveriş merkezi olarak kullanılmaktaydı. Çalışmada gerçekleştirilen yorumların ve varılan sonuçların bu açıklama ışığında değerlendirilmesi önemlidir.

¹⁶ İMAMOĞLU, Vacit. (1992). **Geleneksel Kayseri Evleri**. İstanbul: Türkiye Halk Bankası Kültür Yayınları. ss.24.

¹⁷ BARTHES, Roland (1993). **Göstergebilimsel Serüven**. Çev: Mehmet-Sema Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ss.181.

Uzun tümceler sıralaması içinde küçük tümce parçacıklarının ayırt edilme-ye çalışılması gibi Şehirde mahalleler, mahallelerde de evlerin düzenleniŐi ayrı ayrı incelenmelidir.

Mahallelerde genellikle bir eŐme ya da bir meydan (merkez) vardır. Her ev, bu merkeze yollarla bağlıdır. Anadolu'da "ıkmaz " denilen ama aslında belli bir merkeze çıkan bu yollar diğer ögelerle bağlantılı konumlarına göre gösterendir. evrili oldukları insan boyundaki duvarlarla bir merkeze bağlanan çıkmazlar, bitmeyen deėiŐkenlikleri ve birbirinden farklı oluŐuyla, her sözcükle farklı bir anlam kazanan sözler gibidir. Gösterenler, sanki içinde yaŐanılan çağdan başka bir ağı temsil etmektedir.

Yüzyıllarca bir arada yaşayan iki kültürün göstergeleri Kayseri'de bu mahallelerde, bu evlerdedir. Aslında Barthes'in söylediği gibi burada da gösteren avcılığı geçici bir giriŐimdir ancak. Geleneksel Kayseri evleri planları ve sokakla iliŐkileri incelendiğinde insan boyundan biraz yüksek duvarlarla (güvenlik sağlama ve mahremiyet duygularıyla yapıldığı belli olan) evrilidir. Bu evlerin, az sayıda ve kkk pencereleri vardır ve "yonu taşı"ndan yapılmıŐlardır¹⁸.

Geleneksel ev, Batının ve günümüzdeki düşüncenin aksine sahibinin maddi gücünü yansıtan bir gösterge değildir. Evlerin iine girildiğinde Müslümanlık ve Hristiyanlığın ortak gösterenleri bulunabilir. Hristiyan ve Müslüman evleri ufak detaylarda birbirinden ayrılır. Odalara bakıldığında genel olarak işlevlerinin açık, ne için yapıldığının belli olduğu görülmektedir. Kendi içinde değişik adları olan odaların işlevleri de farklıdır. Farklı etnik kökenlerden gelen ustalar tarafından yapılan evlerin en önemli birimleri sofalardır. Sofalar, bu evlerde ev düzenine yön veren bir dağıtım mekanı konumundadır. Diğer tüm odalara açılan sofalar, ailenin dıŐa açılan bir gösterenidir. Sofa bugünün salonları gibidir.

Evlerin ve sofaların ortak özelliği pencere ve kapılarının yönünün kuzeye dönük olmasıdır. Bu düzenleme İslami anlayıŐa uygun bir düzenlemedir. Hangi eve gidilirse gidilsin insanlar yönlerini rahatça bulabilirler. Burada Eco'nun belirttiği gibi dzanlamın kesin ve uzlaŐımsal olan bir göstereni vardır: kible.

Sofaların bir başka ve önemli özelliği de en güzel duvarın hep güney yönündeki olmasıdır. DöŐemeden tavana kadar özenle oyulmuŐ ve etkileyici bir mihrap görevini yklenmiŐtir¹⁹. Bu duvarın düzanlam düzleminde birincil işlevi İslami inanıŐa uygun olarak kibleyi temsil etmesi iken yananlam düzleminde ise bu duvar, Tanrı'nın yüceliğini temsil ederek ,O'na duyulan sevginin ve hayranlığın bir göstergesidir.

¹⁸ İMAMOğLU, Vacit. (1992). **Geleneksel Kayseri Evleri**. İstanbul: Türkiye Halk Bankası Kültür Yayınları. ss.24.

¹⁹ İMAMOğLU, Vacit. (1992). **Geleneksel Kayseri Evleri**. İstanbul: Türkiye Halk Bankası Kültür Yayınları. ss.40.

Evlerde “harem” adı verilen odalar, eve yabancı erkekler geldiğinde kadınların oturmaları için düzenlenmiştir. İslami anlayıştan gelen bir anlayışla düzenlenen bu odalar, gündüzleri ev halkının kadın erkek ayrımı olmaksızın bir arada oturduğu, dinlendiği ortak alan olarak kullanılmaktaydı. Diğer odalarda olduğu gibi haremde de ahşapla kaplı (zarlar) duvarlar ve tavan, çok amaçlı kullanıma açık (küçük bir banyo, yüklük gibi) gömme dolaplar, sedirler vardır. Harem odasının, düzenlamsal boyutta günümüzün oturma odasını karşıladığı söylenebilir. Selamlık , bu evlerde yer alan odalardan bir diğeridir. Daha çok aile dışından gelen erkeklerin ağırlandığı bir yerdir, yanı sıra selamlığın evin erkeklerinin iş görüşmeleri yaptığı oda olarak ikincil bir işlevi daha vardır. Harem ve selamlık odalarının toplumsal yapıdaki erkek egemen anlayışı ve yaşamın buna göre düzenlenişini temsil ettiği yananlamsal çıkarımlardır.

Evlerde, içerinin dışarıdan görülmesini engelleyen, duvarlarla çevrilmiş bir avlu vardır (küçük bahçe). Evin sokağa bakan pencereleri azdır ama avluya bakan çok sayıda pencere vardır. Özellikle evlerde yaşayan kadınların açık alan ihtiyaçlarını gidermek üzere düzenlenmiştir²⁰. Avlunun çevresinde köşk adı verilen, yarı kapalı olarak inşa edilmiş olan oturma birimleri bulunur. Evlerin bazılarında duruma göre hizmetli odaları ve büyük depolar vardır. Depolar Müslüman evlerinde ev halkının kalabalıklığı ile orantılı iken Hıristiyan evlerinde neredeyse evin oturma alanına yayılmışlardır. Düzenlam düzleminde depo, erzak koyacak , mahzen olarak kullanacak bir alan olarak tanımlansa da, yananlam açısından bakıldığında etnik ve dini kökenlerinden dolayı gayrı Müslimlerin korunma duygularını göstermektedir.

Uzun bir tümce içindeki küçük tümce parçacıklarını ayırt etmeye devam edersek, evlerin dış kısımlarına da bakmak gerekir. Tüm yapılarda kullanılan malzeme ortaktır. Asya’dan gelen ahşap geleneğine, kerpiç (tuğla) eklenmiş ve bunlar Anadolu’nun ana malzemesi olan taş ile birleşmiş, evlerde “ahşap+kerpiç+taş” dan oluşan bir doku yaratmıştır²¹.

Evlerin dış cephelelerinde abartılı olmayan bir süsleme anlayışı hakimdir. Bu süslemelerin yananlamı ya da ikincil işlevlerinin olduğu açıktır. Süslemelerde çoğunlukla stilize edilmiş bitki ve hayvan figürleri (İslami anlayış insanın resmedilmesine izin vermez) görülür. Yanı sıra yine Anadolu’ya yakın kültürlerden geçerek gelmiş olan aslan figürleri ile Türk İslam kültürünün göstergesi olan cami tasviri ve Hıristiyanlıktan gelen melek figürleri de yer alır.

Geleneksel Kayseri evlerinde çıkmalar ahşap+taş+demir malzemedan yapılmıştır. Birincil işlevi açısından bu çıkmalar eve destek verme görevi görür. Bu çıkmalar, yıllardan beri mimaride “ Ay kız eli belinde “ ifadesi ile dile getirilen, çizimi yapıldığında eli belinde bir kız figürü ortaya çıkan bir üslupta yapılmışlar-

²⁰ KÜÇÜKERMEN, Önder. (1991). **Türk Evi**. Turkish Houses. İstanbul: Temel Matbaacılık.ss.54

²¹ BAYBURTLUOĞLU, Zafer. (1996*)

dır²². Çıkmalarda görülen bu figür aynı zamanda dış cephe üzerinde diğer figürlerle birlikte de resmedilmiştir. Çıkmalara ikincil işlev açısından bakıldığında, Türk kültüründe kadının yeri ve kadının hayatın her alanında bulunduğu dair bir yananlamı çağrıştırdığı söylenebilir.

Evlerde yananlam açısından en yoğun yerlerden biri olan şerbetlikler, odanın ortasında bir odak noktası gibi dolap üzerinde duvara gömülü bulunmaktadır. Şerbetliklerin nişi bir apsis görünümündedir. Apsis birinci işlevi açısından odaya servis yapmakta kullanılan bir tezgah görevi görürken düz anlamsal olarak dua edilen bir alandır. Evlerin iç kısımlarında şerbetlikler dışında çok işlevli dolaplar da vardır. Dolapların üstleri de duvarlar gibi ahşap zarlarla kaplıdır. Zarlardaki motifler ve boyamalar da büyük özenle yapılmışlardır²³.

Kayseri de hemen bir çok yerde yüzyıllar öncesinden gelen Hıristiyan ve Türk Müslüman kültürün izlerini bulmak olasıdır. Geleneksel Kayseri evlerini Kayseri'den bağımsız düşünmek kuşkusuz mümkün değildir. Modernin geçmişle kıyasına girişmemek gerekir. Şehir bir anlamlar bütününe sahiptir. Barthes'in²⁴ belirttiği gibi, şehre ilişkin olarak gerçekleştirilen bu anlambilimsel yaklaşım çabası içinde, göstergelerin oyunu ve her şehrin bir yapı oluşturduğu düşüncesi anlaşılmalı çalışılmalıdır.

Kayseri, belli bir konu üzerine odaklanmamış, geçmişin ve bugünün gösterenlerini sergileyen bir şiiirdir. Kendisini dinleyen, okumak isteyen herkese sonsuz çağrışımlar sunar.

4. Sonuç

Bu çalışmada Kayseri şehri, geleneksel Kayseri evleri, Erciyes Dağı ve Kayseri Kalesi göstergebilimsel yaklaşım ışığında bir anlamlandırma, okuma pratiğine tâbî tutulmuştur.

Kayseri şehrinin gösterenleri olarak kabul edilen alt birimler, düz anlamlarının yanı sıra, anlamın ikincil düzeyi olan yananlamsal boyutta da değerlendirilmiştir. Böylelikle, bu gösterenlerin birincil işlevleri dolayısıyla sahip oldukları anlamların dışında kalan anlamlar da ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Toplum olduğu anda her kullanım, kendi kendisinin göstergesi olur²⁵ düşüncesinden hareket ederek, kültürel bir gösteren olarak Kayseri şehrine başka bir "görme biçimi" ile bakılmıştır.

²² Aynı.

²³ İMAMOĞLU, Vacit. (1992). **Geleneksel Kayseri Evleri**. İstanbul: Türkiye Halk Bankası Kültür Yayınları. .

²⁴ BARTHES, Roland (1993). **Göstergebilimsel Serüven**. Çev: Mehmet-Sema Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ss.187.

²⁵ Umberto ECO, (1987). "İşlev ve Gösterge Göstergebilim Açısından Mimari", ss. 89-90

Bu çalışmanın, kent sosyolojisi veya mimarlık alanından değil, iletişim bilimleri disiplininden kaynaklı bilgiler doğrultusunda gerçekleştirildiği ve Kayseri'deki tarihi ve coğrafi gösterenlerin (geleneksel Kayseri evleri, Erciyes Dağı ve Kayseri Kalesi) göstergebilimsel bir okuma ile sınırlandırıldığı gözden kaçırılmamalıdır. Hiç kuşkusuz Kayseri üzerine söylenecek her söz ve gerçekleştirilecek her çalışma ile Kayseri ile ilgili literatür giderek zenginleşecek ve ardından yeni çalışmalar gelecektir.

KAYNAKÇA

- BARTHES, Roland (1993). **Göstergebilimsel Serüven**. Çev: Mehmet-Sema Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ECO, Umberto (1987). "İşlev ve Gösterge Göstergebilim Açısından Mimari" **Göstergebilime Giriş** içinde. Çev.Fatma Erkman. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- ENGLAND, Richard (1992). **Geleneksel Kayseri Evleri** içinde. İstanbul: Türkiye Halk Bankası Kültür Yayınları.
- ERKMAN, Fatma (1987). **Göstergebilime Giriş**. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- FISKE, John (1996). **İletişim Çalışmalarına Giriş**. Çev.Süleyman İrvan Ankara: Ark.
- İMAMOĞLU, Vacit. (1992). **Geleneksel Kayseri Evleri**. İstanbul: Türkiye Halk Bankası Kültür Yayınları.
- KÜÇÜKERMEN, Önder. (1991). **Türk Evi**. Turkish Houses. İstanbul: Temel Matbaacılık.

KAYNAK KİŞİ

Prof. Dr. Zafer BAYBURTLUOĞLU

E.Ü. F.E.F Sanat Tarihi Bölüm Başkanı ve Güzel Sanatlar Fakültesi Kurucu Dekanı (1993-2000)

Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Başkanı 1996-1997

* "*Kayseri'yi Okumak*" başlıklı bu çalışma düşüncesi ve bu düşüncenin bir makale biçiminde ortaya çıkmasının temeli, 1996 yılında Sn. Z. Bayburtluoğlu ile yapılan çalışma ve söyleşiye dayanmaktadır.